

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Π4.3.1

**Σώμα κειμένων και Συμφραστικοί Πίνακες
για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές**

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ (EFNL)

Θεσσαλονίκη 2013

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: *«Διαμόρφωση Μεθοδολογίας Ψηφιακής Διαμόρφωσης των σχολικών βιβλίων και έντυπου εκπαιδευτικού υλικού για τα Γλωσσικά μαθήματα, Ψηφιακή Διαμόρφωση των σχολικών βιβλίων για τα Γλωσσικά μαθήματα, Αναζήτηση και Προσαρμογή πρόσθετου Εκπαιδευτικού υλικού για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας»* (MIS: 296442) - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους. Η ανωτέρω πράξη υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση».
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι .Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π4.3.1 Σώμα κειμένων και Συμφραστικοί Πίνακες για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

**ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΨΗΦΙΑΚΗΣ «ΑΝΕΜΟΣΚΑΛΑΣ» ΚΑΙ ΤΟΥ
ΣΥΜΦΡΑΣΤΙΚΟΥ ΠΙΝΑΚΑ ΛΕΞΕΩΝ¹ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ:
Η λειτουργία του καθρέφτη στην ποίηση του Παλαμά**

Παναγιώτης Παντζαρέλας

Στα ισχύοντα έντυπα σχολικά ανθολόγια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης περιλαμβάνονται αρκετά ποιήματα, ολόκληρα ή αποσπασματικά, του Κωστή Παλαμά. Η συλλογή που πριμοδοτείται κατεξοχήν είναι *Η ασάλευτη ζωή* από την οποία αντλούνται έξι συνολικά ποιήματα και αποσπάσματα. Επίσης από τα πέντε ποιήματα που ανθολογούνται στην Α΄ Λυκείου τα τρία είναι σονέτα, ποιητική μορφή που παίδευσε άλλωστε πολύ ο Παλαμάς. Οι δε μεγάλες επικολυρικές συνθέσεις του Παλαμά, *Ο δωδεκάλογος του γύφτου* και *Η φλογέρα του βασιλιά* έχουν από μια αποσπασματική παρουσία στα ανθολόγια, φυσικά σ' αυτά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα:

Πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Ε΄ Δημοτικού και Στ΄ Δημοτικού

- [\[Στον Κήπο\]](#) από τους «Στοχασμούς της χαραυγής» της *Ασάλευτης ζωής* στην ενότητα «Εμείς και η φύση»
- [«Ένας θεός»](#) από *Τα μάτια της ψυχής μου* στην ενότητα «Θρησκευτική ζωή»

Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Α΄ Γυμνασίου

- [«Ο Ολυμπιακός ύμνος»](#) από την *Ασάλευτη ζωή* στην ενότητα «Αθλητισμός»

Γ΄ Γυμνασίου [όλα στην ενότητα «Η νέα Αθηναϊκή Σχολή»]

- *Ίαμβοι και Ανάπαιστοι*, [28 και 37](#)
- [«Ύμνος στον Παρθενώνα»](#) απόσπασμα από την ποιητική σύνθεση *Η φλογέρα του βασιλιά*

Α΄ Λυκείου [όλα στην ενότητα «Νέα Αθηναϊκή Σχολή»]

- [«Το πανηγύρι στα σπάρτα»](#) από τον «Γυρισμό» της συλλογής *Η ασάλευτη ζωή*
- [Απόσπασμα από τον «Προφητικό»](#) της ποιητικής σύνθεσης *Ο δωδεκάλογος του γύφτου*
- Απόσπασμα από τα *Σατιρικά Γυμνάσματα*, [το 3 και το 5](#) της δεύτερης σειράς
- [\[Σαν των Φαιάκων το καράβι\]](#) από τις «Πατρίδες» της συλλογής *Η ασάλευτη ζωή*

¹ Το ψηφιακό περιβάλλον είναι διαθέσιμο εδώ: <http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/index.html>. Στο κείμενο που ακολουθεί όπου ΣΠΛ εννοείται «Συμφραστικός Πίνακας Λέξεων».

- [\[Πατρίδες! αέρας, γη...\]](#) από τις «Πατρίδες» της συλλογής *Η ασάλευτη ζωή*
- «[Αγορά](#)» από τα «Σονέτα» της συλλογής *Η ασάλευτη ζωή*

Ο Μ. Γ. Μερακλής σχολιάζοντας τον κόσμο των πραγμάτων στην παλαμική ποίηση, αναφέρεται και στη λειτουργία του καθρέφτη, και πιο συγκεκριμένα στο μοτίβο του μαγικού καθρέφτη «που δείχνει στο γυαλί του όσα συμβαίνουν οπουδήποτε στον κόσμο ή πρόκειται να συμβούν» ενώ συνολικά ο Μερακλής αναφέρει ενδεικτικά τέσσερα ποιήματα του Παλαμά που καταδεικνύουν την ξεχωριστή, εν πολλοίς μαγική, λειτουργία του καθρέφτη στην ποίησή του.² Ο Συμφραστικός Πίνακας Λέξεων (ΣΠΛ) μπορεί να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμος για να επεκτείνουμε την έρευνά μας και να ανιχνεύσουμε και άλλα παραδείγματα του μοτίβου του μαγικού καθρέφτη αλλά και διαφορετικές τυχόν λειτουργίες του καθρέφτη στο ποιητικό σύμπαν του Παλαμά.³

Κείμενα αναφοράς: Όλα τα ποιήματα

Όρος αναζήτησης: «καθρέφτ-»

Στόχος: Διερεύνηση της λειτουργίας του μοτίβου του καθρέφτη

² Βλ. πιο συγκεκριμένα Μ. Γ. Μερακλής, «Ο κόσμος των πραγμάτων στην ποίηση του Παλαμά», *Θέματα Λογοτεχνίας*, «Αφιέρωμα στον Κωστή Παλαμά», τχ. 24 (Σεπτ.-Δεκ. 2003), 18-29. Το παράθεμα βρίσκεται στη σελ. 22.

³ Ο αναγνώστης-ερευνητής πρέπει να έχει υπόψη του πως το εργαλείο συμφραστικών πινάκων λέξεων της Ανεμόσκαλας αποτελεί ένα μόνο πρώτο βήμα: μπορεί να λειτουργήσει ως αφετηρία αλλά όχι ως τέλος, καθώς κάθε ερευνητική δραστηριότητα πρέπει να επεκταθεί στο σύνολο του έργου κάθε ποιητή (στην Ανεμόσκαλα δημοσιεύονται επιλεγμένες συλλογές και όχι Άπαντα) αλλά κυρίως να μην περιορίζει το ερευνητικό ερώτημα στις δυνατότητες ενός ψηφιακού εργαλείου.

- Κωνσταντίνος Καβάφης
- Ανδρέας Κάλβος
- Κώστας Καρυωτάκης
- Κωστής Παλαμάς
- Μίλτος Σαχτούρης
- Γιώργος Σεφέρης
- Διονύσιος Σολωμός

- Νίκος Εγγονόπουλος
- Οδύσσεια Ελύτης
- Ανδρέας Εμπειρίκος
- Γιάννης Ρίτσος
- Άγγελος Σικελιανός
- Τάκης Σινόπουλος

Αναζήτηση για: "καθρέφτ"

Επανάληψη αναζήτησης σε όλους τους ποιητές

Βρέθηκαν 19 λημματικοί τύποι [1 - 19]

καθρέφτες (7)

- ΠΑΛ ΧΑΙ03 00 0007 037 ζητεί. | Μάγοι εσείς, συντρίψτε τους **καθρέφτες** σας, | τους απίστευτους καθρέφτες
- ΠΑΛ ΧΑΙ03 00 0007 038 καθρέφτες σας, | τους απίστευτους **καθρέφτες** | που σας δείχνουν μυστικά και φοβερά
- ΠΑΛ ΔΩΔ03 00 0003 018 πώς να φέρνω αναστημένους | σε **καθρέφτες** μαγικούς | τις πεντάμορφες του κόσμου
- ΠΑΛ ΔΩΔ03 00 0010 252 Και σου φέρνω αναστημένους | σε **καθρέφτες** μαγικούς | τις πεντάμορφες του κόσμου
- ΠΑΛ ΔΣΣ09 03 0004 005 πλούσια τα ψάρια. | Και γίνονται **καθρέφτες** τα ιλαρά σου | νερά, ωραιότερα μέσα τους
- ΠΑΛ ΠΕΧ09 04 0013 015 ψαλμοί σε υμνούν, κρίνα λευκά οι **καθρέφτες** Σου, | Ειρήνη, Ειρήνη, Ειρήνη!
- ΠΑΛ ΕΣΠ11 00 0003 011 μολέφει | δεν μπόρεσε τους καθαρούς **καθρέφτες** των ματιών σου. | Νέα ήσουν τότε'

καθρέφτη (20)

- ΠΑΛ ΤΠΜ01 01 0008 072 ολόγυμνη κρατιέται | Εμπρός εις τον **καθρέφτη**. | Και τ' ανατρίχασμα, το φως, το
- ΠΑΛ ΤΠΜ01 01 0008 125 Μα δεν το ξέρ' η άμοιρη πως μέσα στον **καθρέφτη** | Αγνάντισε το Χάρο
- ΠΑΛ ΑΣΣ03 06 0001 143 κι αντιχτυπάει στου λογισμού μας τον **καθρέφτη**. | Μέσα σου ρέει το διάφανο, τ'

~~~~~

καθρέφτης (13)

- ΠΑΛ ΤΠΜ01 01 0008 Ο **καθρέφτης** τ' αϊ-Γιαννιού | Στη χώρα δεν την ξέχασαν, και τη θυμούντ' ακόμα
- ΠΑΛ ΤΠΜ01 01 0008 085 Το μάρμαρο των ώμων; | Αχ! να 'μουν ο **καθρέφτης** σας, ω νιάτα τόσο ωραία, | Τον πλέον
- ΠΑΛ ΤΠΜ01 01 0008 091 Είν' η Ανθούλα η άμοιρη' της φαίνεται' ο **καθρέφτης** | Της εμορφιάς ο τρυγητής, των

~~~~~

[Όλες οι εμφανίσεις](#)

Τα αποτελέσματα του ΣΠΛ δείχνουν πως στο ποιητικό έργο του Παλαμά το λήμμα «καθρέφτης» εμφανίζεται σαράντα φορές σε τρεις διαφορετικούς λημματικούς τύπους: είκοσι φορές στην αιτιατική του ενικού (μια φορά επαναλαμβάνεται ως μόττο από στίχους παλιότερου ποιήματος), δεκατρείς στην ονομαστική ενικού (μια φορά από αυτές ο λημματικός τύπος «καθρέφτης» βρίσκεται σε τίτλο ποιήματος) και επτά φορές στην ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού.⁴

Μια πρώτη ανάγνωση των αποτελεσμάτων του ΣΠΛ θα επιβεβαιώσει την άποψη του Μερακλή που έκανε λόγο για την ύπαρξη του μοτίβου του μαγικού καθρέφτη στην ποίηση του Παλαμά, αφού το επίθετο «μαγικός» χρησιμοποιείται στον συνταγματικό άξονα αρκετές φορές για να προσδιορίσει τον καθρέφτη. Άλλωστε στο μικροκειμενικό επίπεδο των λέξεων ο ΣΠΛ αποδεικνύεται αρκετά χρήσιμος (και ίσως σ' αυτό το σημείο

⁴ Στο παλαμικό corpus εμφανίζεται επίσης πάνω από είκοσι φορές η ενέργεια, δηλ. το ρήμα «καθρεφτίζω» και στις δύο φωνές, ενεργητική και παθητική, ενώ τρεις φορές παρουσιάζεται και η πράξη, το καθρεφτισμα δηλ., δύο φορές στον ενικό και μία στον πληθυντικό. Λέξη άπαξ (από τις χιλιάδες) στην ποίηση του Παλαμά είναι και το ρηματικό επίθετο «καθρεφτιστές» στο ποίημα «Το αεροπλάνο» από τη συλλογή *Βωμοί*: «Στα ολόμαυρα κι ολόλαμπρα μεγάλα μάτια του όλες / της νιότης του κι οι αποκοιτιές καθρεφτιστές και οι χάρες». Το ρηματικό αυτό επίθετο δεν εμφανίζεται σε κανέναν άλλο ποιητή απ' αυτούς που έχουμε πρόσβαση στον ΣΠΛ του Κ.Ε.Γ. Τέλος, έχει ενδιαφέρον, να σημειώσουμε πως ο Παλαμάς δεν χρησιμοποιεί ούτε μια φορά στο πληθυντικό του έργο τη λόγια εκδοχή της λέξης καθρέφτης, δηλ. το κάτοπτρο. Άραγε, ένδειξη της προσήλωσής του στον δημοτικισμό; Σε κάθε περίπτωση πάντως αποδεικνύεται από τα παραπάνω πως ο ΣΠΛ είναι ένα ψηφιακό εργαλείο που κάνει τη δουλειά του/της ερευνητή/-τριας ή του/της καθηγητή/-τριας πολύ πιο εύκολη σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν.

θα μπορούσε να εμμείνει τυχόν ένας καθηγητής ή μια καθηγήτρια που θα ήθελαν διδάξουν τη διαμόρφωση του ποιητικού ύφους ή π.χ. τη σημασία και τον ρόλο του επιθέτου στον στίχο). Τα αποτελέσματα, λοιπόν:

- καθώς την πρωταγνάντεψε στο μαγικό καθρέφτη,
- στις τραγουδήστρας τέχνης μου το μαγικό καθρέφτη,
- Κι η Ευρώπη στον καθρέφτη μαγικό
- στο σπίτι μας αστράφτει ο μαγικός καθρέφτης
- Ήτανε τ' άλλο του φτερό σα μαγικός καθρέφτης,
- σε καθρέφτες μαγικούς [2 φορές]

Επίσης, πέρα από το επίθετος «μαγικός», μάγοι και μάγισσες φέρονται να έχουν στην κατοχή τους κάποιον καθρέφτη:

- και με καθρέφτη μάγισσας και με πορφύρα Αυγούστας
- — Όχι, όχι! Σαν το Μάγο, νά! Μεσ στον καθρέφτη ο Μάγος
- Μάγοι εσείς, συντρίψτε τους καθρέφτες σας,

Στο μοναδικό ποίημα απ' όλο το παλαμικό ποιητικό corpus που περιλαμβάνεται στον τίτλο η λέξη «καθρέφτης» είναι «Ο καθρέφτης τ' Αϊ-Γιαννιού» από την πρώτη συλλογή, *Τα τραγούδια της πατρίδος μου*. Σ' αυτό, σύμφωνα με το έθιμο, κάθε τ' Αϊ-Γιαννιού οι νέες κοπέλες μπορούν να δουν μέσα στον καθρέφτη αυτόν που θα τις παντρευτεί. Για τη δύστυχη Ανθούλα όμως, γαμπρός, ήτανε ο Χάρος: «Αγάλι' αγάλια δείχνεται ο φοβερός ο ξένος, / Βαρύς, συγνεφομέτωπος, και λαμπροφορεμένος, / Μ' αλλόκοτο στεφάνι. / Μαργαριτάρια ή δάκρυα λαμποκοπούν, ποιός ξέρει, / Απάνου στο στεφάνι του; κάτι κρατάει στο χέρι, / Σα σπάθα, σα δρεπάνι. // Και θα σε πάρω! μια φωνή τα σπλάχνα της ταραζει / Και πάλι μεσ στην όψη του η λυγερή διαβάζει / Γραμμένο: θα σε πάρω! / Και τρέμει και ξαφνίζεται, λιγοψυχά και πέφτει, / Μα δεν το ξέρ' η άμοιρη πως μέσα στον καθρέφτη / Αγνάντεψε το Χάρο». Παρ' όλ' αυτά η δύναμη του καθρέφτη, τη συγκεκριμένη ημέρα, είναι δεδομένη. Τη λαϊκή αυτή δοξασία, το έθιμο του Αϊ-Γιάννη, διασκευάζει ποιητικά και ο Σεφέρης στο *Τετράδιο γυμνασμάτων* και πιο συγκεκριμένα στο ποίημα «Φωτιές του αϊ-Γιάννη». Να ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα που συνομιλεί απευθείας με το παλαμικό ποίημα: «Αν μείνεις γυμνή μπροστά στον καθρέφτη τα μεσάνυχτα βλέπεις / βλέπεις τον άνθρωπο να περνά στο βάθος του καθρέφτη / τον άνθρωπο μέσα στη μοίρα σου που κυβερνά το κορμί σου, /

μέσα στη μοναξιά και στη σιωπή τον άνθρωπο / της μοναξιάς και της σιωπής / κι ας ανάβουν οι φωτιές».⁵

Σ' ένα ποίημα που εντάχτηκε στην *Ασάλευτη ζωή* με τίτλο «Το σπίτι μας», από τους πρώτους ήδη στίχους του καταλαβαίνουμε πως το σπίτι για το οποίο διαβάζουμε δεν είναι ένα κοινό σπίτι. Στο σπίτι αυτό, λοιπόν, λαλούνε ασυνήθιστα πουλιά, στην αυλή έχει φυτρώσει ένα «παραβλαστάρι» από το μαγικό δέντρο της Δωδώνης, ενώ λίγο πιο κάτω διαβάζουμε: «στο σπίτι μας αστράφτει ο μαγικός καθρέφτης / που μέσα στο γυαλί του αντιφεγγίζει πάντα / το πρόσωπο υπερθαύμαστο της Οικουμένης». Έτσι, και εδώ ο μαγικός καθρέφτης δίνει τη δυνατότητα σε όποιον τον χρησιμοποιεί να δει όσα «υπερθαύμαστα» συμβαίνουν σε όλο τον κόσμο. Δεν είναι τυχαίο, βέβαια, ότι το «το πρόσωπο υπερθαύμαστο της Οικουμένης» αστράφτει μέσα στο σπίτι μας, αν συνυπολογίσουμε πως αυτό είναι μια συνεκδοχή του ευρύτερου σπιτιού μας, δηλ. της Ελλάδας. Η ιδιαιτερότητα, αλλά και η υπεροχή της Ελλάδας, αναδεικνύεται εν πολλοίς και γιατί, ανάμεσα σε πολλά άλλα, όσα θαυμαστά συμβαίνουν στον κόσμο επιστρέφουν το αντιφέγγισμά τους, στην πηγή, στο σπίτι, στην Ελλάδα.

Στη μεγάλη ποιητική σύνθεση, στη *Φλογέρα του Βασιλιά*, και πιο συγκεκριμένα στον «Εντέκατο Λόγο», σε μια μελλοντική προφητεία, εμφανίζεται ένας Άγγελος, «αποκρισάρης του αξήγητου». Το ένα του φτερό μοιάζει με χάλκινο τεφτέρι, όπου είναι γραμμένα πάνω του «της Μοίρας τα γραμμένα», ενώ το άλλο με μαγικό καθρέφτη, όπου «μέσα του οι αγέννητοι καιροί μαυρολογούσαν»: «Και νά! στο πλάι μου βρέθηκε στυλωμένος ολόρθος / αποκρισάρης Άγγελος του αξήγητου και σάμπως / από την πλάση πιο πλατύς που ξάνοιγα μπροστά μου. / Μ' άγγιξε, κι ανατρίχιασα. Μου φύσηξε στα μάτια, / είδα. Ήταν το 'να του φτερό σα χάλκινο δεφτέρι, / θαμποφέγγαν απάνου του της Μοίρας τα γραμμένα. / Ήτανε τ' άλλο του φτερό σα μαγικός καθρέφτης, / και μέσα του οι αγέννητοι καιροί μαυρολογούσαν». Εδώ, βέβαια, δεν υπάρχει στην πραγματικότητα ο καθρέφτης, αλλά το φτερό παρομοιάζεται με τέτοιο, και μάλιστα με έναν καθρέφτη που προβλέπει δυστυχίες, όπως μας ορίζει το ρήμα «μαυρολογώ».

Μαγικός είναι και ο καθρέφτης που χρησιμοποιεί ο Φάουστ του Γκαίτε και βλέπει μέσα του την Ελένη. Ο Παλαμάς, που στη *Φλογέρα του βασιλιά* συνδυάζει τα προφητικά μελλούμενα με τα ιστορικά περασμένα, ελληνικές, όλων των εποχών, και ξένες παραδόσεις, κάνει αναφορά και σ' αυτόν τον καθρέφτη, εξαιτίας του οποίου μαγεύτηκε ο «Αλαμανός» Φάουστ και κίνησε για τη Σπάρτη «γαμπρός, για νά 'βρει της

⁵ Στην ίδια δοξασία αναφέρεται μάλλον και ο Ελύτης στα *Ελεγεία της Οζώπετρας*: «[...] μέσα στα σκοτεινά του αμίλητου νερού / Περνάει μορφή να τη συλλάβουν μόνον / Οι παρθένες που μέλλει ν' αγαπήσουν». Εδώ τον ρόλο του καθρέφτη έχει αναλάβει το νερό. Βλ. σχετικά Ξ. Α. Κοκόλης, *Ο κόσμος του καθρέφτη στο έργο του Οδυσσέα Ελύτη*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2007, 34.

ιδέας τη νύφη, την Ελένη, καθώς την πρωταγνάντεψε στο μαγικό καθρέφτη». «Μα δε θα σταθεί σε ξένες επικές περιπλανήσεις το καλάμι που λαλεί από το στόμα του Βουλγαροχτόνου»⁶, όπως γράφει ο Αιμ. Χουρμούζιος, γι' αυτό και η αναφορά στον Φάουστ δεν είναι παρά μια παρέκβαση από «κάποιου άλλου διάβα άλλης φυλής, μεγαλοσύνης, άλλης» δηλαδή της βυζαντινής φυλής του Βασιλείου του Β'. Πάντως, εδώ, στον «Πέμπτο Λόγο», ο μαγικός καθρέφτης μοιάζει να έχει παρόμοια λειτουργία με αυτόν του Αϊ-Γιάννη, καθώς και στα δύο ποιήματα στον καθρέφτη δεν αντικατοπτρίζεται το είδωλο αυτού που κοιτάει αλλά ένα ποθητό έτερον ήμισυ. Σε κάθε περίπτωση και στις δύο περιπτώσεις ο μαγικός καθρέφτης συνδέεται με τον έρωτα και τον απεικονίζει.

Αλλά και στην άλλη μεγάλη επική σύνθεσή, στον *Δωδεκάλογο του γύφτου*, παρουσιάζεται το μοτίβο του μαγικού καθρέφτη. Στο απόσπασμα από τον «Τρίτο Λόγο», που σχολιάζει και ο Μερακλής στο άρθρο του, ο γύφτος ζητάει από μια μαγεύτρα Τσιγγάνα που συνομιλεί με τ' άστρα τα εξής: «Μάθε με πώς να κατέχω / τα γραφτά θνητών κι εθνών, / πώς τ' απόκρυφα των κύκλων / και των ουραनों / πώς να φέρνω αναστημένους / σε καθρέφτες μαγικούς / τις πεντάμορφες του κόσμου / κι όλους τους καιρούς». Εδώ, ο μαγικός καθρέφτης έχει την ιδιότητα να φέρνει πίσω στη ζωή, να ξαναζωντανεύει πρόσωπα και πράγματα αλλά και παλιότερες, λογικά ευτυχισμένες, εποχές. Ότι ζητάει ο γύφτος θα εκπληρωθεί στον «Δέκατο Λόγο» που επιγράφεται, όχι τυχαία, «Αναστάσιμος». Εκεί, ο γύφτος πλάι στην Τσιγγάνα, τραγουδάει τα παρακάτω: «και κατέχω στο πλευρό σου / τα γραφτά θνητών κι εθνών / και τ' απόκρυφα των κύκλων / και των ουραनों. / Και σου φέρνω αναστημένους / σε καθρέφτες μαγικούς / τις πεντάμορφες του κόσμου / κι όλους τους καιρούς».

Στα *Δεκατετράστιχα*, τα σονέτα δηλαδή, που θα εκδοθούν το 1919 ο ποιητής αφορμάται και από τα ιστορικά γεγονότα της εποχής του. «Τα περιστατικά της σύγχρονης ιστορίας, οι πόλεμοι, τα κινήματα των ψυχών και των ανθρώπων, τον συγκινούν και τον εμπνέουν» σχολιάζει ο Δημαράς στην *Ιστορία* του για τις ποιητικές συλλογές αυτών των χρόνων⁷. Σ' ένα από αυτά τα δεκατετράστιχα θα ξαναεμφανιστεί το μοτίβο του μαγικού καθρέφτη, μόνο που αυτή τη φορά ο καθρέφτης είναι παραμορφωτικός και θολώνει, κατά τον ποιητή, την κρίση των ανθρώπων. Το δεκατετράστιχο 54 αναφέρεται στην Κωνσταντινούπολη, στην αντιμετώπιση των άλλων εθνοτήτων από τους Τούρκους αλλά και στη στάση των Ευρωπαίων που φαίνεται να παραγνωρίζουν όσα συμβαίνουν εκεί. Το παραθέτουμε ολόκληρο:

⁶ Αιμίλιος Χουρμούζιος, «[Η “Φλογέρα του Βασιλιά”](#)», *Νέα Εστία*, τχ. 645 (15/05/1954), 814.

⁷ Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Εκδόσεις «γνώση», 92000, 528.

Στης Παναγιάς την Πόλη το Κοράνι
του Θεού τη Σοφία πατάει και βρίζει
με δετά χέρια, αν ίσκιои είν' οι Σουλτάνοι,
ζει ο Κούρδος και, Αρμένη, σε θερίζει.
Του Ζεϊμπέκου χτυπάει το γιαταγάνι,
και η Ρωμοσύνη δίχως μετερίζι,
κι η Ανατολή του αίματου σιντριβάνι.
Και της Θράκης η γη κι ας λαμπυρίζει
με φωταχνάρια Ορφέων και Διγενήδων,
μαύρη γη, κούρβα Τούρκων Οσμαλήδων.
Κι η Ευρώπη στον καθρέφτη μαγικό
που ο περιπαίχτης δαίμονας της δίνει,
των Εθνών, φάντασμ' άπιαστο λευκό,
καμαρώνει την παναδερφοσύνη.

Το ενδιαφέρον για το θέμα μας βρίσκεται στους τελευταίους στίχους όπου η Ευρώπη παραπλανάται κοιτάζοντας μέσα στον μαγικό καθρέφτη που της δίνει «ο περιπαίχτης δαίμονας» (να εννοεί άραγε ο Παλαμάς κάποιον συγκεκριμένο;) και θαυμάζοντας την αδελφοσύνη των λαών, που κατά τον Παλαμά, δεν είναι παρά μια φενάκη. Μέρος αυτού του ποιήματος, και πιο συγκεκριμένα τους τελευταίους εννιά στίχους, που επαναλαμβάνουν και το μοτίβο του μαγικού μεν, παραμορφωτικού καθρέφτη δε, θα προτάξει ο Παλαμάς ως μότο σε μια συλλογή που θα κυκλοφορήσει μετά τη μικρασιατική καταστροφή και που, σύμφωνα με τον Δημαρά⁸, είναι εμπνευσμένη κι από αυτή, με τίτλο *Οι λύκοι*. Πιθανόν ο Παλαμάς, με την παράθεση αυτών των στίχων ως μότο, να θεώρησε πως δικαιώθηκε με όσα προφητικά έγραφε το 1919, εποχή εθνικής ανάτασης για τους Έλληνες.

Στους *Χαιρετισμούς της Ηλιογέννητης*, η Μούσα, όπως σχολιάζει και ο Μερακλής, «κρατεί το δικό της καθρέφτη, που ακυρώνει την αξία εκείνων που κρατούν μάντεις και μάγοι»⁹. Εδώ έχουμε έναν ανταγωνισμό ανάμεσα στη Μούσα Ουρανία, που έχει μαντικές ιδιότητες, και σε όλους τους άλλους μάγους και μάντεις. Και η Ουρανία αλλά και αντίπαλοί της έχουν στα χέρια τους έναν μαγικό καθρέφτη, μόνο που η Μούσα Ουρανία τον χρησιμοποιεί για να αχρηστέψει τη δράση των άλλων που κρατούν οι μάγοι και για να εγκλωβίσει μέσα του «σαν τελώνια, τα στοιχεία»:

Και κρατάει και γύρω φέρνει
κάποιο αστόλιστο άχαρο γυαλί,

Ξεδιαλύτρες βουβαθείτε
σίβυλλες των μυστηρίων

⁸ *Ο.π.*, 530.

⁹ Μ. Γ. Μερακλής, *ό.π.*, 22.

και κοιτάει μ' εκείνο την ημέρα
και τη νύχτα, —και ζητεί.
Μάγοι εσείς, συντρίψτε τους καθρέφτες σας,
τους απίστευτους καθρέφτες
που σας δείχνουν μυστικά και φοβερά
κάθε τι που γίνεται στη δύση,
στην ανατολή, στο νότο, στο βοριά!

στων ταρτάρων τα κατώφλια,
στ' άγια σύγκρουα των μαντειών!
Είναι η Μούσα η απαιγνίδιστη,
και είν' η υπέρσοφη Ουρανία!
Πιάνονται μες στο γυαλί της
και σφραγίζοντ' εκεί μέσα,
σαν τελώνια, τα στοιχεία.
Κι όλο αντιχτυπάει μες στο γυαλί της
του Παντός ο νόμος κι η αρμονία.

Στο τέλος, στον καθρέφτη της Ουρανίας εμφανίζεται η αρμονία που διέπει τη λειτουργία όλου του κόσμου. Προφανώς η Ουρανία προσπαθεί μέσα από τον καθρέφτη της να διώξει ό,τι κακό υπάρχει στον κόσμο. Εδώ ο μαγικός καθρέφτης είναι «πραγματικός», με την έννοια ότι βρίσκεται στην κατοχή μιας θεότητας και τα αντικείμενα των θεών μπορούν να αποκτήσουν πολλές φορές μαγικές ιδιότητες και διαστάσεις.

Τέλος, ως μαγικός καθρέφτης, μεταφορικά αυτή τη φορά, λειτουργεί και η τέχνη της ποίησης που μεταμορφώνει τους ίσκιους ίσκιων, τα αέρινα σώματα σε λόγο ποιητικό. Γράφει ο Παλαμάς στο ποίημα «Αγέννητες ψυχές»: «— Όχι, όχι! Σαν το Μάγο, νά! / Μες στον καθρέφτη ο Μάγος / ξάνοιξε αστραφτερή στιγμή — την ουρανίαν Ελένη, / κι ας βρόντηξε βαριά στη γης αστραποχτυπημένος. / Έτσι κι εσείς απ' τα βαθιά του αγέννητου φανείτε / στις τραγουδήστρας τέχνης μου το μαγικό καθρέφτη, / των ίσκιων ίσκιои, και προτού να γοργαφανιστείτε, / ξαφνίστε όσους ορέγονται τα ονειράτα που θέλουν / κορμί αερένιο να ντυθούν με το ρυθμό του λόγου». Κι εδώ ο μαγικός καθρέφτης της ποίησης αναζωογονεί τους ίσκιους, τις αγέννητες ψυχές, τους δίνει ποιητικής πνοή και τους κάνει τραγούδι.

Μέσα από τα παραπάνω παραθέματα, τα οποία πλέον ανιχνεύονται πολύ εύκολα στο αχανές ποιητικό corpus του Παλαμά χάρη στον ΣΠΛ, διακρίναμε και σχολιάσαμε την ύπαρξη του μοτίβου του μαγικού καθρέφτη στην παλαμική ποίηση. Ο καθρέφτης αυτός είναι άλλοτε κυριολεκτικός, μέσα στον οποίο όμως συμβαίνουν «μαγικά» πράγματα, ενώ άλλοτε χρησιμοποιείται μεταφορικά για να υποδηλώσει μια στρεβλή πραγματικότητα ή τη δύναμη που κρύβει η τέχνη της ποίησης. Μαγικούς καθρέφτες όμως δεν έχει μόνο η ποίηση του Παλαμά. Ο ΣΠΛ μας δίνει τη δυνατότητα να ανιχνεύσουμε τυχόν διακειμενικές επαφές πολύ εύκολα. Για παράδειγμα, στις ελάχιστες φορές που εντοπίζεται το λήμμα «καθρέφτης» στην ποίηση του Βάρναλη, μια φορά ο καθρέφτης αυτός είναι «ξωτικός».

The screenshot shows the National Library of Greece website. On the left is a navigation menu with options like 'Αρχική', 'Συμφραστικοί πίνακες', 'Αναζήτηση', and a list of poets including 'Κώστας Βάρναλης'. The main content area shows a search for 'καθρέφτ' with filters for 'Ποιητικό έργο', 'Κατάλογοι λέξεων', 'Ειδικά Κριτήρια', and 'Ακριβής αναζήτηση'. Below the search bar, it says 'Αναζήτηση για: "καθρέφτ"' and 'Επανάληψη αναζήτησης σε όλους τους ποιητές'. It indicates 'Βρέθηκαν 5 λεμματικοί τύποι [1 - 5]'. The results are:

- καθρεφτάκι (1)**: BFN #ΠΚ00 04 0001 059 μέσα στο καθρεφτάκι της) | Στο καθρεφτάκι μου καλούδα, | μαύρη μου, φαίνεσαι,
- καθρέφτες (1)**: BFN ΠΟΙ00 00 0011 020 και σιμιωτά | καθρέφτες με στεφάνια ασημιωτά: | να χιλιάζουν το κάλλι της τ' αγνό
- καθρέφτη (1)**: BFN ΠΘΜ00 02 0016 001 [Σκύψε μέσα...] | Σκύψε μέσα στο ξωτικό καθρέφτη | της μάγισσας που τον κρατεί απ' τον
- καθρέφτης (2)**: BFN ΠΘΜ00 02 0010 004 βλέπει και τ' ακούει ωρμισαμένα | ο καθρέφτης σου μόνο και το χέρι | της παρθενιάς
- BFN ΚΡΘ00 03 0004 004 τα βλέπει κι ακούει ωρμισαμένα | ο καθρέφτης σου μόνο και το χέρι, | της παρθενιάς

Συγκεκριμένα στο ποίημα [\[Σκύψε μέσα...\]](#) από την πρώτη και αδημοσίευτη μέχρι το 1985 ποιητική συλλογή του Βάρναλη *Πυθμένες*, την οποία μάλιστα είχε στείλει στον Παλαμά για να τη διαβάσει και να τη σχολιάσει, διαβάζουμε: «Σκύψε μέσα στο ξωτικό καθρέφτη / της μάγισσας που τον κρατεί απ' τον ήλιο / σ' απάτητα πρινάρια, όπου δεν πέφτει / το χρώμ' από τ' απέραντο βασίλειο»¹⁰. Κι εδώ, στο σονέτο του Βάρναλη, όπως στον Παλαμά, «ο ξωτικός καθρέφτης της Μάγισσας» είναι θαυματουργός γιατί σου δίνει τη δυνατότητα «να μπεις μες στο πανέμορφο παλάτι / των μυστικών που η Μοίρα έχει σφαλίξει». Αλλά η παραλληλία δεν σταματά εδώ, αφού και στον Βάρναλη ο ξωτικός καθρέφτης αποκαλύπτει μια γυναίκα, τη «γλυκύτερη μορφή που εφάνη»: «Τις καρδιές όπου έχει βασανίσεις / για τη γλυκύτερη μορφή που εφάνη / χώρια απ' τα κορμιά να σεργιανίσεις // και μια θα δεις τριπλή στο μπόι να σπάει / την ησυχία γύρω, μα της φτάνει / που τρεις φορές περισσότερο αγαπάει».

Αν και ο καθρέφτης στην πραγματικότητα αναπαριστά ένα ήδη υπάρχον είδωλο, σπουδαία κείμενα της παγκόσμιας λογοτεχνίας που χρησιμοποιούν στην αφήγησή τους το μοτίβο του καθρέφτη, του επιφυλάσσουν έναν διαφορετικό ρόλο από τον συμβατικό. Από το διάσημο παραμύθι της Χιονάτης των αδελφών Γκριμ στο οποίο η

¹⁰ Σχετικά με την πρώτη αυτή ποιητική συλλογή και τη σχέση της με τον Παλαμά, βλ. Κ. Γ. Κασίνης, «Οι "Πυθμένες" του Βάρναλη», *Νέα Εστία*, τχ. 1163 (Χριστ. 1975), 95-102.

βασίλισσα έβλεπε μέσα στον καθρέφτη της την πιο όμορφη γυναίκα του κόσμου και τις *Περιπέτειες της Αλίκης στη χώρα των θαυμάτων* και τη συνέχεια της, το *Μέσα απ' τον καθρέφτη*, από τον οποίο πέρασε η Αλίκη και ανακάλυψε έναν καινούριο, αντεστραμμένο κόσμο έως φυσικά *Το πορτραίτο του Ντόριαν Γκρέι* που, αν και δεν είναι καθρέφτης, λειτουργεί ως τέτοιος δείχνοντας στον Ντόριαν Γκρέι το πραγματικό του είδωλο, η παγκόσμια λογοτεχνία, αλλά και η ελληνική, είναι γεμάτη από καθρέφτες που δεν αναπαριστούν απλά το είδωλο που καθρεφτίζεται στο γυαλί του.

Στο ποιητικό έργο του Παλαμά, εκτός από τους μαγικούς καθρέφτες, συναντά κανείς καθρέφτες μη συμβατικούς, που δεν αντικατοπτρίζουν ακριβώς το είδωλο που κοιτάει μέσα σ' αυτό. Για παράδειγμα στο ποίημα «Για τη χαρά που χάρηκα...» από τη συλλογή *Βραδινή φωτιά*, ο ενθουσιασμός του ποιητικού υποκειμένου εκδηλώνεται, όταν σκύβοντας στον καθρέφτη διακρίνει «κάτι απίστευτο», σαν να έχει ξανανιώσει, μια πορεία ανάστροφη δηλαδή από αυτή του Ντόριαν Γκρέι που βλέπει στο πορτραίτο τον ολοένα γερασμένο εαυτό του: «Για τη χαρά που χάρηκα την άφραστη, / για το νεράκι που ήπια απ' την πηγή / σε ποτήρι χρυσό και σαν ασύντριφτο, / για τον πόνο απ' την τρίσβαθη πληγή, / για τη φωτιά που ξάναψε και μ' έκαμε / σαν έναν ιερό λατρείας βωμό, / για τον καθρέφτη που έσκυψα και ξάνοιξα / κάτι απίστευτο, σαν ξανανιωμό,—». Το ότι ο καθρέφτης δεν δείχνει απαραίτητα τον πραγματικό, όπως τον αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας, εξωτερικό κόσμο, το βλέπουμε και στο ποίημα «Τα γιασεμιά» από τη συλλογή *Τα παράκαιρα*, όπου το ποιητικό υποκείμενο παραδέχεται: «— Τον καθρέφτη που δείχνει ξαλλασμένο ή πιστό / τον ολόγυρα κόσμο δεν τον κράτησα εγώ». Έτσι, ο εξωτερικός κόσμος μπορεί άλλοτε να αντικατοπτρίζεται πιστός στο γυαλί του καθρέφτη, άλλοτε όμως να δείχνει αλλαγμένος.

Συναντάμε τέλος τρία ποιήματα στα οποία το μέσον, ο καθρέφτης, και η ενέργεια, το «καθρεφτίζεσθαι» συμπλέκονται στην ποιητική του Παλαμά με τον νου, τη νόηση ή τον λογισμό. Το πρώτο παράδειγμα το βρίσκουμε στη *Φοινικιά*. Εκεί μια μικρή ομάδα λουλουδιών που ανθίζουν στη ρίζα μιας φοινικιάς τραγουδούν το μεγαλείο της που ωστόσο υποσκιάζει τα ίδια.

Αγγέλου φάντασμα στη σκίτη του ερημίτη,
στης νύχτας τη σιωπή της αρμονίας το στόμα,
η σκέψη, εκεί που πρωταστράφτει στου τεχνίτη
τον πλατυμέτωπο ουρανό, και πριν ακόμα,
όνειρο ασκλάβωτο κι απάρθено, έβρει σπίτι
και γίνει λόγος, μουσική, μάρμαρο, χρώμα,
σαν την ιδέα σου δεν είναι, καθώς πέφτει
κι αντιχτυπάει στου λογισμού μας τον καθρέφτη.

Είναι τέτοιο το μεγαλείο της φοινικιάς, της ιδέας της, που ξεπερνάει και την έμπνευση του τεχνίτη ή καλλιτέχνη πριν αυτή μετουσιωθεί σε έργο τέχνης. Η ιδέα της φοινικιάς, «αντιχτυπάει στου λογισμού τον καθρέφτη» των λουλουδιών, που μόνο διαμεσολαβημένα, μέσω ακριβώς αυτού του καθρέφτη του λογισμού, μπορούν να αντιληφθούν την ιδέα που τα ξεπερνάει. Γίνεται εδώ φανερή η ιδεαλιστική αντίθεση ανάμεσα στη θνητότητα της φύσης, των λουλουδιών και της φοινικιάς, με την ιδέα, που θα παραμείνει αθάνατη ακόμα και μετά το μαρασμό του δέντρου.

Στα *Σατιρικά Γυμνάσματα*, και συγκεκριμένα στο εικοστό ποίημα της δεύτερης σειράς, συναντάμε πάλι μια έκφραση παρόμοια με τον «καθρέφτη του λογισμού» από τη *Φοινικιά*. Το ποίημα, που ο Κοκόλης το χαρακτηρίζει περισσότερο φιλοσοφικό παρά σατιρικό, τελειώνει έτσι: «Μα ιδέα και ύλη, ορμές και λογισμοί, / καμώματα και χωρατά ενός ψεύτη. / Τα πάντα υπάρχουν από τη στιγμή // που βλέπονται σε νου τρανού καθρέφτη» και συνεχίζει ο Κοκόλης: «Οι δυο τελευταίοι στίχοι διατυπώνουν μιαν αντίληψη απόλυτα νοησιαρχική: ο εξωτερικός κόσμος δεν υπάρχει αντικειμενικά για να υπάρξει, πρέπει να συλληφθεί, να κατοπτρισθεί από το νου»¹¹. Η ιδέα στη *Φοινικιά* λοιπόν, η νόηση στα *Σατιρικά γυμνάσματα*. Σε κάθε περίπτωση ο υλικός κόσμος, ο κόσμος δηλαδή όπως τον αντιλαμβανόμαστε μέσα από τις αισθήσεις και οι εμπειρίες που αποκτάμε χάρη σε αυτές, υποβιβάζονται μπροστά στη δύναμη του νου, της σκέψης, της νόησης.

Τέλος σ' ένα διαλογικό ποίημα από τη συλλογή *Τα παθητικά κρυφομιλήματα* με τίτλο «Πράξη και γνώμη» οι δύο συνομιλητές μοιάζουν να διαφωνούν για την αξία της πράξης. Ο πρώτος, που της προσδίδει μεγάλη σημασία, χαρακτηρίζει τον άλλο «άβλαβο αγρίμι», «αγαθό αρνάκι», «νεράκι αποκοιμισμένο». Του απαντά τότε ο δεύτερος: «— Ταράζω και μολεύω, κλέφτω, σφάζω, / τον ίδιο εμένα, / της ζωής μου μη σε πλανά ο καθρέφτης, / στην άβυσσο του νου μου καθρεφτίσου, / ο αργός, ο λάγνος, ο φονιάς, ο κλέφτης...». Με απλά λόγια, δηλαδή, του απαντά πως μόνο αν κάποιος εισχωρήσει μέσα στο μυαλό του και κατανοήσει τον τρόπο σκέψης του, θα καταλάβει ποιος πραγματικά είναι. Η ζωή του, η καθημερινότητά του δεν είναι παρά μια βιτρίνα, ένας ακόμα καθρέφτης, και θα χρειαστεί το καθρέφτισμα του νου, για να αντιληφθεί ο πρώτος συνομιλητής την πραγματική αξία του δεύτερου. Κι εδώ πάντως, όπως στα *Σατιρικά Γυμνάσματα*, πριμοδοτείται η αξία της σκέψης, της νόησης από την καθημερινή πράξη και τον εξωτερικό κόσμο.

¹¹ Κωστής Παλαμάς, *Σατιρικά Γυμνάσματα*, Ξ. Α. Κοκόλης (επιμ.-σχολ.), Αθήνα, Μεταίχμιο, 2005, 146.

Ανάλογη είναι και η παρατήρηση που έχει κάνει ο Κοκόλης σε μια μελέτη του για τον κόσμο του καθρέφτη στα ποιήματα του Ελύτη. Και σ' αυτόν ο καθρέφτης συνδέεται στενά με τη σκέψη. Συγκεκριμένα στη *Μαρία Νεφέλη* διαβάζουμε:

Τί ναι αυτό που μπερδεύεται μες στα μαλλιά μου
σαν τη νυχτερίδα και τινάζω με τρόμο το κεφάλι μου·
άλλοτε σαν δίχτυ αόρατο ριχμένο από μακριά
με τραβάει κι αδύνατον να του ξεφύγω·
πιάνει τη σκέψη μου όπως ακούω πιάνουν
οι παγίδες τα πουλιά
σταματώ να σκέφτομαι και μ' αφήνει·
τρέχω στους καθρέφτες και δε βλέπω τίποτε.

Αλλού είναι ο θάνατος.

Κεραυνός οιακίζει.

Σχολιάζει, λοιπόν, ο Κοκόλης στο συγκεκριμένο απόσπασμα: «Αυτό που τρομάζει τη Μαρία Νεφέλη, που τη συλλαμβάνει *σαν δίχτυ*, που παγιδεύει ολόκληρη τη σκέψη της, είναι, αν βλέπω σωστά, ο θάνατος. Μ' αφήνει, λέει, μόνον όταν σταματώ να σκέφτομαι. Αυτό το σταμάτημα της σκέψης έχει συνέπειες: οι καθρέφτες δε δείχνουν το είδωλό της· είναι κενοί. Όταν κάποιος δε σκέφτεται, είναι σαν να μην υπάρχει: η αρνητική διατύπωση του καρτεσιανού “*cogito, ergo sum*”»¹². Αυτό το σταμάτημα της σκέψης, για το οποίο μιλά ο Κοκόλης, αποκαλύπτεται με την απουσία του ειδώλου στον καθρέφτη. Ο καθρέφτης εδώ αποκαλύπτει μέσα από την απουσία, εντελώς αντίθετα δηλαδή από την παραδοσιακή του χρήση· κι αυτό που απουσιάζει δεν είναι παρά η σκέψη, που όπως έχουμε δει στον Παλαμά, αναδεικνύεται μέσα από το καθρέφτισμά της ή συνεκδοχικά την έλλειψή αυτού του καθρεφτίσματος.

Πρόθεση της διδακτικής αυτής πρότασης ήταν να αναδείξει πώς ο ΣΠΛ μπορεί να ανιχνεύσει θέματα και μοτίβα στο έργο του Παλαμά, (φυσικά το ίδιο ισχύει για κάθε ποιητικό έργο) αλλά και πώς χάρη στον ΣΠΛ μπορεί ο/η καθηγητής/-τρια, αλλά και ο/η μελετητής/-τρια, να αλιεύσει με κάποια σχετική ευκολία διακειμενικές αναφορές. Μέσα από το μοτίβο του μαγικού καθρέφτη λοιπόν στην παλαμική ποίηση, αλλά και τις άλλες λειτουργίες που επιτελεί ο καθρέφτης στον Παλαμά, σε συνδυασμό με τις αντίστοιχες διακειμενικές αναφορές στο έργο του Σεφέρη, του Ελύτη και του Βάρναλη, αναδεικνύονται, νομίζω, με ενάργεια οι δυνατότητες που προσφέρει πλέον ένα ψηφιακό εργαλείο σαν τον ΣΠΛ του Κ.Ε.Γ. Σε κάθε περίπτωση ο/η καθηγητής/-τρια

¹² Ξ. Α. Κοκόλης, *Ο κόσμος του καθρέφτη στο έργο του Οδυσσέα Ελύτη*, ό.π., 92. Τα πλάγια γράμματα του πρωτοτύπου.

μπορεί να ανιχνεύσει μοτίβα, να εντοπίσει την κυριολεκτική ή μεταφορική χρήση τους και τα διαφορετικά συμφραζόμενα μέσα στα οποία χρησιμοποιούνται (π.χ. στον Παλαμά, τα ιστορικά συμφραζόμενα έχουν τον ρόλο τους), να διευρύνει την ανίχνευσή του/της στις ποιητικές εικόνες που αποκαλύπτονται, να εντοπίσει στο μικροκειμενικό επίπεδο των λέξεων επίθετα που τυχόν προσδιορίζουν κάποιο ουσιαστικό-μοτίβο (στην περίπτωση μας το επίθετο «μαγικός») ή ακόμα να δώσει τυχόν απαντήσεις σε στιχουργικά ζητήματα (π.χ. ποια η θέση του ουσιαστικού «καθρέφτης» μέσα στον στίχο; με ποια λέξη συνήθως ομοιοκαταληκτεί; κ.ά.). Φυσικά όλα αυτά μπορεί εντέλει να τα αναγνώσει συγκριτικά με τα ευρήματα του ΣΠΛ από άλλους ποιητές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Εκδόσεις «γνώση»,⁹2000.

Ξ. Α. Κοκόλης, *Ο κόσμος του καθρέφτη στο έργο του Οδυσσέα Ελύτη*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2007.

Μ. Γ. Μερακλής, «Ο κόσμος των πραγμάτων στην ποίηση του Παλαμά», *Θέματα Λογοτεχνίας*, «Αφιέρωμα στον Κωστή Παλαμά», τχ. 24 (Σεπτ.-Δεκ. 2003), 18-29.

Κωστής Παλαμάς, *Σατιρικά Γυμνάσματα*, Ξ. Α. Κοκόλης (επιμ.-σχολ.), Αθήνα, Μεταίχμιο, 2005.

Αιμίλιος Χουρμούζιος, «[Η “Φλογέρα του Βασιλιά”](#)», *Νέα Εστία*, τχ. 645 (15/05/1954), 813-817.